

Aktør og observatør

I nærværende nummer af tidsskriftet anmeldes professor, dr. scient.pol. Erling Bjøls bog »Hvem bestemmer?« (s. 355). Her bringer økonomidirektør, cand.polit. Jørgen Paldam en kommentar til et afsnit af denne bog. Indlægget følges af et svar fra Erling Bjøl samt et kort gensvar af Jørgen Paldam.

Det afsnit, jeg vil kommentere, handler om Arbejderbevægelsens Erhvervsråd i almindelighed og mig i særdeleshed. Afsnittet synes at falde lidt uden for sammenhængen i øvrigt – den udenrigspolitiske beslutningsproces – og må så vidt jeg kan skønne have sin baggrund i den særlige måde, bogen er blevet til på. Da Jens Otto Krag gik af som statsminister i 1972, var Erling Bjøl en af dem, der virkede for, at Krag skulle have en tilknytning til Institut for Statskundskab som lektor. Ind i Erling Bjøls overvejelser er vel gået, at der kunne skabes et samarbejde mellem Krag som aktør og Erling Bjøl som observatør netop om forskellige aspekter af den udenrigspolitiske beslutningsproces.

Af forordet til »Hvem bestemmer?« fremgår, at denne hensigt ikke blev realiseret, idet Krag ikke fandt, at han kunne stå som medforfatter. Erling Bjøl henviser i forordet til de samtaler, han har haft med Krag, men føjer så til, at det nu alene er Erling Bjøl, der har ansvaret for bogen, og at der i tvivlstilfælde må vises endnu større tilbageholdenhed, end hvis Krag havde været medforfatter. Ordet tilbageholdenhed er i denne forbindelse ikke særlig udtømmende. En forfatter med videnskabeligt ansvar bør naturligvis vise en rimelig tilbageholdenhed over for oplysninger, han får ved interviews, specielt når disse vedrører tredemand, men det afgørende må være en kritisk holdning til kilden. Er det, der fremkommer – så langt det nu kan efterprøves – rigtigt eller udtryk for aktørens personlige og dermed ofte noget tvivlsomme vurdering. Netop dette spørgsmål om kildeproblematikken har i øvrigt været behandlet i HISTORIE XIV, 3 fra 1982 i en kommentar af Erik Rasmussen om efterkrigstidens socialdemokratiske lederskikkelser, herunder Krag.

I det afsnit, jeg har særlige forudsætninger for at bedømme – Erhvervsrådet i almindelighed og mig i særdeleshed – hedder det på side 132 efter en omtale af, at Krag havde en fortid i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd fra 1945 til 1947:

»Krag gik ind for samme politik som partiledelsen, medens Jørgen Paldam (1947-63) fjernede sig fra partiets udenrigspolitiske linie og i holdningen til Fællesmarkedet lagde sig tæt op ad Hans Rasmussen. Erhvervsrådet mistede imidlertid gradvis sin indflydelse i denne periode. Medens det især i årene 1945-47 havde været et ret betydningsfuldt politisk organ, eftersom partiets program og de ledende politikeres taler blev udformet i udkast her, kom det mere i baggrunden i den periode, hvor partiet kom i regeringsstilling og dermed havde det statslige bureaukrati at trække på. Samtidig blev Paldams holdning i fællesmarkedssagen opfattet som en smule illoyal af partiledelsen. Om dette bidrog til, at Paldam ikke fik den politiske karriere, pressen gang på gang spåede ham, eller om skuffede forventninger uddybede hans afstand til partiledelsen, er svært at afgøre. Under alle omstændigheder svækkedes Erhvervsrådets betydning yderligere af, at de enkelte fagforbund efterhånden skaffede sig deres egen økonomiske ekspertise.«

Efter min bedste erindring og efter, hvad jeg nu har fået bekræftet ved samtaler med adskillige af aktørerne, er dette helt igennem forkert. Stammer det fra interviewene med Krag, må det være nogle fordomme, der skulle ud mellem sidebenene, og observatøren synes ikke at have foretaget nogen nærmere efterprøvning.

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd eksisterer i bedste velgående og vil om et par år kunne fejre 50 års jubilæum. Erhvervsrådet har forskellige opgaver, herunder at varetage arbejderbevægelsens interesser på det erhvervsøkonomiske område over for lovgivningsmagten, den offentlige administration og andre erhverv. Det var med dette formål, at Erhvervsrådet i sin tid blev stiftet på initiativ af bl.a. Thorvald Stauning, Johannes Kjærbøl og Peder Christensen (Helsingør). Herudover skal Erhvervsrådet være behjælpelig med udarbejdelse af materiale og foretagelse af undersøgelser, og i forbindelse hermed har det igennem årene haft en særlig opgave med at bistå Socialdemokratiet, ikke mindst de socialdemokratiske politikere. Om Erhvervsrådet i visse perioder har opfyldt sit formål bedre end i andre kan naturligvis altid diskuteres, men den beslutende myndighed har altid ligget hos de stiftende organisationer, Landsorganisationen og Det kooperative Fællesforbund, vel nok med et tyngdepunkt i Landsorganisationen. Den daglige leder kan tage initiativ og udvise foretagsomhed, men det er formand, forretningsudvalg og i sidste ende repræsentanterne i selve Erhvervsrådet, der træffer afgørelserne.

I Krags korte periode som daglig leder er det sikkert utvivlsomt, at det nære samarbejde mellem Hans Hedtoft og ham førte til, at udarbejdelse af materiale specielt for partiledelsen spillede en særlig rolle. I perioden fra 1947 blev tyngdepunktet i nogen grad forskudt til at varetage arbejderbevægelsens interesser på det erhvervsøkonomiske område. Dette hænger også sammen med hele reguleringsøkonomien. Forhandlingerne

med lovgivningsmagten og specielt administrationen antog et meget betydeligt omfang – ikke mindst takket være de ministre, der trådte til i 1947, herunder Krag. Vi havde praktisk talt møder dagligt i administrationen. Fagbevægelsens repræsentanter i Erhvervsrådet var i det meste af perioden Eiler Jensen, Hans Rasmussen, Alfred Petersen og Einer-Jensen. Fra Socialdemokratiet deltog først K.B. Andersen, senere Per Hækkerup.

Det er klart, at denne sammensætning af forretningsudvalget jævnligt måtte give anledning til diskussioner. Der var forskellige meninger om mange aspekter af erhvervspolitikken, og det førte selvfølgelig til, at den daglige leder på flere måder måtte indtage en ret forsigtig holdning. Der var også forskellige meninger om stillingen til EF-forhandlingerne, men af forhandlingsprotokollen fremgår, at på dette tidlige tidspunkt var diskussionerne trods alt forholdsvis stilfærdige. De samlede sig i øvrigt især om, hvor stor vægt der måtte lægges på Englands deltagelse og på at finde en rimelig ordening i forhold til de andre skandinaviske lande. Hertil kom relationerne mellem de 6 og de 7 og de forskellige former for associering.

Det var først efter at Socialdemokratiet i 1971 stillede forslag om en folkeafstemning og specielt op til folkeafstemningen i 1972, at bølgerne gik højt, men på det tidspunkt havde jeg forlængst forladt Erhvervsrådet og var trådt helt uden for den landspolitiske diskussion. Jeg havde et godt samarbejde med Hans Rasmussen, i øvrigt især omkring helhedsløsningen i 1963, men i markedsspørgsmål var den, jeg havde det nærmeste samarbejde med, nok Eiler Jensen.

Det er ejendommeligt, at Erling Bjøl i bogen kun omtaler Hans Rasmussen som én, jeg »lagde mig tæt op ad« i markedsspørgsmål. Havde det ikke været mere interessant at fortælle om de særlige synspunkter, Hans Rasmussen anlagde i markedsdiskussionen – synspunkter, der givetvis havde en betydning for beslutningsprocessen.

Hans Rasmussen blev i øvrigt i 1961 valgt til næstformand i Socialdemokratiet, og da Krag i 1962 dannede sin første regering, lagde han, hvad der fremgår af hans og K.B. Andersens bog »Kamp og Fornyelse«, side 215, megen vægt på at få Hans Rasmussen med som finansminister.

Selv om tyngdepunktet i Erhvervsrådets arbejde fra 1947 vel blev de erhvervsøkonomiske områder, fortsatte man – man kan vel sige naturligtvis – med at være ikke mindst Socialdemokratiet behjælpelig på en række områder. Det kan eksempelvis nævnes, at det principprogram, Socialdemokratiet vedtog på sin kongres i 1961 til afløsning af det gamle fra 1913, i hovedsagen blev udarbejdet af K.B. Andersen, Niels Matthiasen og mig.

I de senere år er der sket en ændring i Erhvervsrådets organisatoriske placering, idet der er oprettet et fælles sekretariat, der også omfatter Det kooperative Fællesforbund m.v. Den daglige ledelse har siden 1975 været varetaget af Åge Munk. Den ændrede organisatoriske opbygning har imidlertid ikke hindret, at Erhvervsrådet har arbejdet videre både på den erhvervspolitiske linje og i høj grad med affattelse af materiale og foretagelse af undersøgelser.

Den måde, den socialdemokratiske folketingsgruppe nu arbejder på – nedsættelse af særlige udvalg – har givet Erhvervsrådet en række nye opgaver. Det materiale og de undersøgelser, Erhvervsrådet foretager, har fortsat en betydelig omtale i pressen.

Når Erling Bjøl i afsnittet om Erhvervsrådet er inde på, at det har svækket Erhvervsrådets betydning, at de enkelte fagforbund har skaffet sig særlig økonomisk ekspertise, tror jeg ikke, at dette er rigtigt. Man kan med fuld så god ret anføre det modsatte synspunkt.

I min tid var det i hvert fald ikke nogen svækkelse af Erhvervsrådet, at Holger Jensen var knyttet til LO og Henry Grünbaum til SiD.

Når jeg i 1963 sagde ja til en anmodning fra Urban Hansen om at blive økonomidirektør i Københavns kommune, var det bestemt ikke på grund af modsætninger til Erhvervsrådets forretningsudvalg, men alene en lyst til at prøve noget nyt. Der var ikke tale om skuffede forventninger i forhold til Socialdemokratiet, som det smagfuldt antydes i bogen. Skulle jeg have haft »taburetkløe«, havde jeg vel heller ikke sagt nej tak til en anmodning fra Krag om at indtræde i hans anden regering.

Vigtigere i denne sammenhæng er imidlertid, at Erhvervsrådets forretningsudvalg heller ikke kan have været særlig utilfreds. I hvert fald blev jeg anmodet om at fortsætte som tilforordnet i forretningsudvalget, og i 1964 bad forretningsudvalget mig om at overtage formandsposten, hvilket jeg sagde ja til. Jeg var formand for Erhvervsrådet fra 1964 til 1967.

Det skal ikke nægtes, at jeg føler mig lidt pinligt berørt, når Erling Bjøl – og det må vel være med kilde i interviewene – fortæller, at jeg blev opfattet som »en smule illoyal« på grund af min holdning i fællesmarkeds-sagen. Det trøster mig dog, at den anden, der i Erling Bjøls bog omtales som illoyal, er Per Hækkerup. For mig, og det samme tror jeg ville være tilfældet for Per Hækkerup, er ordet illoyal en grov beskyldning, og at anvende det uden nogen form for nærmere begrundelse må have en følelsesmæssig baggrund og har ikke noget med forskning at gøre.

Hvorfor Krag har haft noget, han skulle have ud mellem sidebenede – noget, der ukritisk er viderebragt af Erling Bjøl – kan jeg naturligvis ikke vide. Det er da rigtigt, at Krag og jeg i dennes periode som

udenrigsminister under helt private former har drøftet, hvilken vægt man skulle lægge på Englands og specielt de nordiske landes deltagelse i EF, og at bølgerne – i hvert fald ved en enkelt lejlighed – gik højt. Jeg lagde mere vægt på specielt de nordiske lande, end Krag gjorde, og jeg fik – med rette eller urette – det indtryk, at Krag egentlig havde den personlige overbevisning, at uanset hvad England gjorde og især uanset hvilken ordning Sverige og Norge fik, burde vi tilslutte os Fællesmarkedet. At disse meningsforskelle skulle være forklaringen på, at Krag havde noget, han skulle have ud mellem sidebenene, har jeg imidlertid svært ved at forstå.

Jeg er ikke utilbøjelig til at tro, at forklaringen snarere må søges i nogle bemærkninger i Viggo Kampmanns lille erindringsbog: »Mit forhenværende liv i glimt«. Kampmann skriver på side 82, at han på Fanø under en af sine sidste sygdomsperioder fik besøg af Hans Rasmussen og mig, og at han her fik det indtryk, at »de to gamle venner vist ville fortælle mig, at de ikke var helt sikre på, at det ville være godt med Krag som min efterfølger.«

Dette var, som Hans Rasmussen også skriver på s. 248 i sine erindringer »Ilden i min esse« en misforståelse: »De fortolkninger, som Kampmann og andre har lagt i mit besøg hos Kampmann under hans første rekreation på Fanø sommeren 1962, er ganske forfejlet. Da han og jeg under hans andet sygdomsanfald talte sammen på hospitalet, sagde han til mig: Ja, som afløser for mig kan der kun være to muligheder: Krag eller dig, men jeg ønskede ikke at trænge mig på. Som næstformand for partiet kunne jeg nok have hentet en del støtte, hvis jeg havde ønsket det, men jeg ønskede ikke at løbe rundt og samle tilhængere.«

Jeg ved ikke, om Krag trods dette har troet, at jeg har deltaget i et eller andet spil om Kampmanns efterfølger. Det har jeg imidlertid ikke, og en daglig leder af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd ville heller ikke have nogen som helst reel mulighed herfor – naturligvis ikke. Om bemærkningen på side 348 om Per Hækkerups illoyalitet også har en baggrund i problematikken om lederskab, kan jeg naturligvis ikke vide, men ved siden af Hans Rasmussen var Per Hækkerup nok på daværende tidspunkt det eneste alternativ.

Som nævnt foran falder det afsnit i Erling Bjøls bog, jeg her har taget op, lidt uden for bogens sammenhæng i øvrigt. Mine kritiske bemærkninger har dog måske den bredere interesse at understrege, hvor betænkeligt det er for en observatør – en videnskabelig skribent – at bygge sin fremstilling på interviews med en aktør. Den, der er engageret og har levet med i tingene, lader sig i sine udtalelser præge af sympatier og antipatier,

og de bemærkninger, der bliver fremsat under en hyggelig og afslappet samtale, er ikke uden videre den historiske realitet.

Her må forskeren have et særligt ansvar.

Erling Bjøls svar:

På to punkter må jeg give hr. Paldam ret. Jeg burde have præciseret, at det var Krag's opfattelse, jeg refererede, og det er rigtigt, at afsnittet om Arbejderbevægelsens Erhvervsråd »synes at falde lidt uden for sammenhængen i øvrigt – den udenrigspolitiske beslutningsproces«. Der er i øvrigt en slags forbindelse mellem de to punkter. Netop fordi Erhvervsrådet syntes at have haft en marginal betydning i udenrigspolitikken tilblivelse, fandt jeg ikke anledning til at »foretage nogen nærmere efterprøvelse« af dets rolle og heller ingen grund til i denne sammenhæng at præcisere, at det var Krag's opfattelse, jeg gengav, så meget mindre som det er fremhævet så mange gange i bogen, at det burde sige sig selv også på steder, hvor det ikke udtrykkeligt påpeges. Det gør det øjensynligt også. I det mindste har Paldam korrekt opfattet det således.

Men det er da rart at få en direkte bekræftelse fra den anden aktør i denne sammenhæng på det, der for mig var hovedsagen, at der eksisterede uoverensstemmelser med henblik på det eneste udenrigspolitiske spørgsmål, hvor jeg fandt det relevant at omtale Erhvervsrådet, nemlig markedspolitikken, selv om Krag aldrig direkte sagde, at »bølgerne om dette spørgsmål – i hvert fald ved en enkelt lejlighed – gik højt«.

Han har heller aldrig i vore mange, lange og indgående samtaler omtalt det sted i Viggo Kampmann's erindringsbog, som Paldam nævner, at han selv og Hans Rasmussen »vist ville fortælle mig, at de ikke var helt sikre på, at det ville være godt med Krag som min efterfølger«. Men det kan jo være kommet Krag for øre ad anden vej. I hvert fald føler jeg mig i helt godt selskab, når også Kampmann kunne få en opfattelse af forholdet mellem Krag og Paldam/Hans Rasmussen, der var »ganske forfejlet«.

Med hensyn til bemærkningen om Per Hækkerups »mangel på loyalitet« s. 348 refererer den først og fremmest til den episode, der omtales s. 392, note 38: »Ifølge Krag's fremstilling brændte Hækkerup ideen (om en folkeafstemning) af i utide ved at fremlægge den på sit 1. maj møde, skønt Krag i forvejen havde lovet Baunsgaard, som den først havde været nævnt overfor, at forslaget ikke ville blive fremsat fra socialdemokratisk side, før statsministeren havde haft lejlighed til at forelægge det i regeringen«, en version, som jeg har fået bekræftet af Hilmar Baunsgaard.

Ifølge Krag var Hækkerup blevet bekendt hermed, inden han holdt sin tale.

»Hvor betænkeligt det er for en observatør at bygge sin fremstilling på interviews med en aktør«, bliver vi nok ikke enige om. I »den historiske realitet« indgår også aktørernes »sympatier og antipatier« såvel som deres *opfattelse* af deres omgivelser. Det var først og fremmest den, der havde min interesse.

Jørgen Paldams gensvar:

Det skal da på ingen måde afvises, at Krag under hyggelige samtaler i 1973 har sagt, hvad professor Erling Bjøl anfører om Erhvervsrådet og mig. Hermed bliver det imidlertid ikke en historisk realitet.

Jeg kan tilføje, at jeg på et senere tidspunkt – 1977 – også har haft hyggelige drøftelser med Krag om de pågældende spørgsmål, og det, Krag her sagde, stemte på ingen måde overens med, hvad Bjøl anfører.

Det er imidlertid en historisk realitet:

- 1) at Arbejderbevægelsens Erhvervsråd efter 1947 – takket være den regering, hvor Krag var handelsminister – fik øget indflydelse, og
- 2) at den egentlige diskussion om Fællesmarkedet fandt sted, efter jeg i 1967 var fratrådt Erhvervsrådet.

Det havde efter mit skøn været ulige mere interessant, hvis Erling Bjøl i sin bog havde behandlet de forskellige strømninger inden for arbejderbevægelsen, der gjorde sig gældende op til folkeafstemningen.

Jeg forstår godt, at Krag ikke ville stå som medforfatter til bogen.